

Een halve eeuw *postmoderne sociologie*

Christian Bröer

De bijdrage van Houtman in *Sociologie* (vol. 5, no. 4, pp. 521-539) is welkom, broodnodig en raak. Ik wil proberen zijn argument te versterken wat betreft de perverse effecten van het wetenschappelijke beoordelingsstelsel. Wat betreft handelingsopties schiet het stuk echter tekort.

Ranking/up or out

Dick Houtman neemt waar dat ‘de sociologie in dit land de afgelopen decennia verregaand is verschaald’ en stelt dat ‘sociologisch-theoretische kennisverwerking steeds verder is verdwenen in een dikke mist van relaties tussen variabelen die niets meer betekenen voor de houdbaarheid van welke theorie dan ook’. Hedendaagse sociologie in Nederland gaat dan ook ‘vrijwel nergens meer over’.

Een van de belangrijkste verklaringen die hij hiervoor aanvoert is de toegenomen nadruk op de productie van peer reviewed artikelen. Om mee te kunnen doen in internationale publicaties-outlets moeten wij onze voornaamste taak terzijde schuiven: de (Nederlandse) samenleving een spiegel voorhouden in populariserende publicaties.

Er zijn weliswaar sociologen die dit allemaal klaarspelen, maar er zijn ook vakgenoten die wel wat aansporing kunnen gebruiken. Ik ben het eens met Houtman dat er een enorme publicatiedrang bestaat, waarbij de inhoud een afgeleide is van het medium waarin we publiceren: *the medium is the message*.

Wat de situatie nog zorgelijker maakt, is dat de publicatiegekte bijna onvermijdelijk voortvloeit uit een bredere praktijk van rangordenen of *ranking*. Wij nemen elkaar ongelofelijk vaak de maat: wie publiceert hoeveel, wie wordt hoe vaak geciteerd, wie haalt meer geld binnen en wordt beter beoordeeld door studenten? Welke vakgroep, onderzoeksschool, opleiding, faculteit of universiteit scoort het best in Nederland, Europa of de wereld? Wij streven naar een positie in een (sub)top en kiezen Grote Namen als benchmark. Daarbij raakt snel uit het zicht dat bijna alle sociologen, groot of klein, betrekkelijk weinig betekenen buiten hun vakgebied.

Het narcisme van de kleine verschillen dat in de *rankings* tot uiting komt heeft perverse effecten. Espeland en Sauder (Espeland & Sauder, 2007; Sauder & Espeland, 2009) hebben dit mooi gedocumenteerd. Publieke ranglijsten van Amerikaanse *law schools* werden in eerste instantie aarzelend ontvangen door bestuurders. Na verloop van tijd past men echter zowel de organisatie van de law school als het eigen gedrag en de eigen verwachtingen aan de criteria van de ranglijsten aan. Zelfs de elite-instellingen ontkomen er niet aan. Instellingen beginnen eerst hun cijfers zo op te schonen dat ze stijgen in de ranglijsten. Ook bestuurders die aanvankelijk positief waren over de metingen beginnen te sjoemelen met cijfers.

Uiteindelijk richt men de blik naar binnen en reorganiseert de instelling om hogere scores in de ranglijst te halen. “The result is a social structure exquisitely suited for generating anxiety, uncertainty, meticulous monitoring, and discipline. Processes of normalization and surveillance change how members make sense of their organizations, their work, and their relations to peers. In this way, abstract systems become embedded in organizations and embodied in members’ (Sauder & Espeland, 2009: 79). Wat theorievorming betreft leren we hier waarom het organisaties niet lukt om externe druk te weerstaan door slechts symbolische maatregelen te nemen.

Op het persoonlijk vlak leidt ranking ook onder sociologen tot veel gemopper, cynisme, strategisch gedrag en stress. Het lijkt bijna nooit goed wat we doen. En als we iets goed doen, is dat redelijk snel weer vergeten. Tegelijkertijd worden de eisen hoger: een, twee, drie publicaties per jaar, meer feedback voor studenten, meer commissietaken en bestuurswerk, meer geld binnenhalen. En dat allemaal zonder extra betaling of ondersteuning. De onderliggende logica voor een loopbaan is *up or out* zoals dat in het bedrijfsleven heet: wie niet steeds beter presteert, hoort er niet meer bij.

Het voortdurende rangordenen is niet alleen slecht voor ons welzijn, het ondergraaft ook een onmisbaar deel van (sociale) wetenschap: de bereidheid om iets nieuws te wagen. Wetenschap is een risicovolle onderneming, het meeste werk levert weinig nieuws op. Maar alle vruchteloze pogingen zijn wel nodig om uiteindelijk een antwoord of een betere vraag te vinden.

Tegen de klaagcultuur

Is de Nederlandse sociologie vandaag de dag dan zo veel schraler dan vijftig jaar geleden? In ieder geval kijken sociologen nog steeds kritisch naar hun vak. Het is echter verontrustend dat Houtman zich er niet meer thuis voelt en ik vrees dat velen zijn gevoelens delen. Houtman zelf hoopt dat alle sombere extrapolaties niet uitkomen. Maar er is nog een andere weg, eentje die tevens beter aansluit bij de cultuursociologie die hij zelf bepleit. We zouden kritisch moeten kijken naar ons eigen klaaggedrag en onze klachten moeten combineren met actie.

Uitgaande van de studie van Sauder en Espeland zouden wij kunnen onderzoeken hoe wij zelf een regime vestigen dat door niemand zo is gewild. We hebben een klaagcultuur ontwikkeld die op het eerste gezicht een gevolg lijkt te zijn van structurele veranderingen. Maar die structurele veranderingen brengen wij deels zelf teweeg. Houtman zelf bijvoorbeeld heeft invloed op de ontwikkeling die hij bekritiseert.

Hij schrijft dat we ons in de cultuursociologie meer moeten richten op de betekenissen zoals die door de onderzochten tot stand worden gebracht. In zijn betoog over de sociologie vinden we daarvoor echter geen aanknopingspunten. Hij analyseert onze beroepspraktijk en doet alsof betekenis hiervan alleen een afgeleide is (het gaat niet goed en daarover ben ik teleurgesteld). Weber volgend zouden we ons echter ook moeten afvragen hoe wij klagen en waartoe ons klagen leidt. Ik

heb sterk de indruk dat klagen onderdeel is van strategisch gedrag. We 'spelen het spel' en redden tegengestelde aspiraties door 'kritiek' op dat spel.

Hoe kunnen we hierin verandering brengen? Door systematisch de inhoud voorop te stellen en daarvoor de ruimte te benutten die de universiteit wel degelijk biedt. Daarbij kunnen we een beroep doen op een andere culturele praktijk die ook nog steeds legitimerend zo niet statusverhogend werkt: kwaliteit gaat voor kwantiteit.

Iedere socioloog kan in enige mate zelf bijdragen aan een universiteit die minder gericht is op output. We hoeven hetzelfde stuk niet nog een keer op te dissen. In plaats van te treuren over tijdgebrek, kunnen we ook de tijd nemen om iets te doorgronden. Dat is lastig, maar het lukt regelmatig. Houtman en anderen hebben verder de mogelijkheid om in hun aannamebeleid voor nieuw personeel dergelijke afwegingen te maken.

Binnen afdelingen, onderzoeksscholen of beroepsverenigingen kunnen we ranking aan de orde stellen. Voor mijn part zeg ik toe om dat binnen de Nederlandse Sociologische Vereniging te doen.

We moeten onze bestuurders ertoe aanzetten om outputeisen te schrappen of te vervangen door inhoudseisen. De Duitse *Wissenschaftsrat* heeft in 2006 gerapporteerd over de mogelijkheden om de kwaliteit van het sociologisch onderzoek aan verschillende universiteiten te vergelijken. De commissie verwerpt ranking en pleit voor het inhoudelijke en contextspecifieke beoordelingen. Dat visitatiecommissies daarvoor veel moeten lezen en de oorsprong van de gelezen stukken moeten reconstrueren is geen geringe taak, maar wel een nodige verdieping.

Hier ligt misschien een dilemma van collectieve actie op de loer. Maar we hoeven er geen structureel probleem van te maken. Houtman toon zelf dat het mogelijk is om te publiceren, kritisch stelling te nemen en tegelijkertijd bepaalde wetenschappelijke idealen overeind te houden.

Het dreigend dilemma van collectieve actie zouden we ook kunnen overwinnen door ons ongenoegen te bundelen en om te zetten in wetenschapspolitieke eisen. Welke hoogleraar neemt het initiatief?

Besluit: een halve eeuw postmoderne sociologie

Houtmans kritiek heeft een sterk modernistische ondertoon: de vrijheid van wetenschap wordt beknot, waardoor de potentiële vooruitgang niet tot stand komt. Daartegenover werkt het bevrijdend om te veronderstellen dat de sociologische praktijk gebonden is aan tijd en plaats. Zonder meteen het streven naar valide kennis los te laten, hoeven we niet te mikken op algehele wetenschappelijke vooruitgang. Daarvoor in de plaats kunnen we ons kritisch nestelen in de sociale verbanden waarvan we deel uitmaken. Dat schept ruimte voor handelen, ook omdat het structurele dwang relativeert.

Houtmans modernistische houding blijkt bijvoorbeeld wanneer hij zijn kritiek vertaalt naar methodologische kwesties. Hij ziet dan het theoretische gehalte van methodologie over het hoofd, waardoor zijn eigen kritiek ook op hem van toepassing is: hij vat *methodologie* op als techniek die volledig ondergeschikt is aan theo-

rie. Daarvoor in de plaats kunnen we ervan uitgaan dat sociologie, als culturele praktijk, haar object coproduceert. Een *life-history*-interview veronderstelt en produceert individuen, terwijl landenvergelijkende surveys anonieme groepen postuleren en tot resultaat hebben. Dat relativeert ons vak alleen in die zin dat we aandacht zouden moeten hebben voor wat Giddens dubbele hermeneutiek noemt. De constituerende werking van ons eigen vak maakt het verder lastig om voorgoed te ontkomen aan 'als wetenschap vermomde politieke praatjesmakerij', zoals Houtman bepleit. Het terechte en nodige gemoraliseer van Houtman mag wat mij betreft dan ook leiden tot politiek handelen waarin kritiek en verandering bij elkaar komen.

Literatuur

- Espeland, W.N. & M. Sauder (2007). Rankings and reactivity. How public measures recreate social worlds. *American Journal of Sociology*, 113(1): 1-40.
- Sauder, M. & W.N. Espeland (2009). The Discipline of Rankings. Tight Coupling and Organizational Change. *American Sociological Review*, 74(1): 63-82.